

‘लक्ष्मी कवितासङ्ग्रह’ का कवितामा स्वच्छन्दतावाद

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र
सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभाग, सत्र प्रणाली
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको
४८३ पत्रको परिपूर्तिको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

जयराम आचार्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०७३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागको सत्र प्रणाली अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्र जयराम आचार्यले ४८३ पत्रको परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कवितामा स्वच्छन्दतावाद शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो र म यस शोधबाट सन्तुष्ट छु । परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७३/०५/२४ गते

.....
सह प्रा.डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम

शोधनिर्देशक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्घाय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय नेपाली केन्द्रीय विभागको सत्र प्रणाली अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रका छात्र जयराम आचार्यले ४८३ पत्रको परिपूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कवितामा स्वच्छन्दतावाद शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी सोही प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतम शोधनिर्देशक

२. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम विभागीय प्रमुख

३. प्रा.डा. महादेव अवस्थी बाह्यपरीक्षक

मिति : २०७३/०६/०४ गते

कृतज्ञता ज्ञापन

महाकवि लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाद्वारा नेपाली साहित्यमा वि.सं. १९९१ सालदेखि स्वच्छन्दतावादी भावधाराको प्रवर्तन भएको हो र यो भावधारा वि.सं. २०१६ सालसम्म मूल प्रवाहका रूपमा नेपाली साहित्यमा रह्यो । लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाले वि.सं. २०१३ सालदेखि वि.सं. २०१६ सालसम्म रचना गरेका कविताहरूको सङ्ग्रह लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कवितामा स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्ति एवम् विशेषता घनीभूत रूपमा रहेका छन् । अतः मैले लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कवितामा रहेका स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्ति एवम् विशेषताहरूको अध्ययन अनुसन्धान गरेको हुँ ।

प्रस्तुत लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कवितामा स्वच्छन्दतावाद शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय, नेपाली केन्द्रीय विभागद्वारा सञ्चालित सत्र प्रणाली अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह चौथो सत्रको ४८३ पत्रको प्रयोजनका लागि श्रद्धेय गुरु डा. लक्ष्मणप्रसाद गौतमको निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । शोधपत्रको तयारीका क्रममा आवश्यक निर्देशन एवम् बौद्धिक परामर्श र प्राज्ञिक सुझाव प्रदान गर्नुहुने शोधनिर्देशक गुरुप्रति म हार्दिक आभार तथा कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यलाई विभागीय स्वीकृति प्रदान गरी शोधकार्य गर्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतमप्रति तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति पनि म कृतज्ञ छु । त्यस्तै यस शोधकार्य सम्पन्न गर्ने क्रममा मलाई सहयोग गर्नु हुने आदरणीय प्राध्यापक गुरुहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तक र पत्रिकाहरू उपलब्ध गराइ दिने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय, नेपाल प्रज्ञाप्रतिष्ठान पुस्तकालयलाई धन्यवाद प्रकट गर्न चाहन्छु ।

प्राज्ञिक व्यक्तित्वको चाहना राख्दै निरन्तर अध्ययन एवम् अनुसन्धानमा लाग्न उच्च प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने आदरणीय पिता रामप्रसाद आचार्य र माता देवकीदेवी आचार्यप्रति असीम कृतज्ञता प्रकट गर्दछु साथै समकालीन समय सौन्दर्यको संश्लेषण सहित प्राज्ञिक व्यक्तित्वको मार्गनिर्देशक आदरणीय दाइ सनत कुमार आचार्य र भाउजू सुशीला अधिकारी आचार्यप्रति विपुल आभार प्रकट गर्दछु । शोधपत्रको कलेवरका निमित्त प्राविधिक सहयोग गर्नु

हुने सहदेव महर्जनप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अन्त्यमा म यस शोधपत्रलाई यथोचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपाली केन्द्रीय विभाग प्रमुख समक्ष हार्दिक अनुरोधका साथ प्रस्तुत गर्दछु ।

.....

जयराम आचार्य

शोधार्थी

रोल नं./शैक्षिक सत्र : १३/२०७०-०७२

त्रि.वि. दर्ता नं. : ९-२-६१८-१८४-२००९

चौथो सत्रको परीक्षा क्रमाङ्क : २४५६

मिति : २०७३/०५/२२ गते

विषयसूची

शोधनिर्देशकको सिफारिस	क
स्वीकृतिपत्र	ख
कृतज्ञता ज्ञापन	ग
परिच्छेद - एक : शोध परिचय	१-९
१.१ विषय परिचय	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोधको उद्देश्य	२
१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा	३
१.५ अध्ययनको औचित्य महत्व र उपयोगिता	८
१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन	८
१.७ सामग्री सङ्कलन विधि	८
१.८ शोधविधि र विश्लेषण ढाँचा	९
१.९ शोधकार्यको सम्भाव्य रूपरेखा	९
परिच्छेद - दुई : स्वच्छन्दतावादको सैद्धान्तिक स्वरूप र विश्लेषणको पर्याधार	१०-३३
२.१ विषय परिचय	१०
२.२ स्वच्छन्दतावादको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि, पूर्वसङ्केत र विकासक्रम	११
२.२.१ स्वच्छन्दतावादको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि	११
२.२.२ स्वच्छन्दतावादको पूर्वसङ्केत	१२
२.२.३ स्वच्छन्दतावादको विकासक्रम	१३
२.३ स्वच्छन्दतावादको शाब्दिक अर्थ र परिभाषा	१४
२.३.१ स्वच्छन्दतावादको शाब्दिक अर्थ	१५
२.३.२ स्वच्छन्दतावादको परिभाषा	१६
२.४ स्वच्छन्दतावादको दार्शनिक पृष्ठभूमि	१८
२.५ स्वच्छन्दतावादको सैद्धान्तिक मान्यता तथा विश्लेषणको पर्याधार	१९
२.५.१ प्रकृतिचित्रण	१९
२.५.२ विद्रोहात्मकता	२१

२.५.३ कल्पनाशीलता	२३
२.५.४ आत्मपरकता	२४
२.५.५ मानवतावाद	२६
२.५.६ सौन्दर्यात्मकता	२७
२.५.७ रहस्यात्मकता	२९
२.५.८ आध्यात्मिकता	३०
२.५.९ साङ्गीतिकता	३२

परिच्छेद - तीन : लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूमा

प्रकृतिचित्रण र सौन्दर्यात्मकता

३४-५१

३.१ विषय प्रवेश	३४
३.२ प्रकृति चित्रणका विविधतामय स्वरूपका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	३४
३.२.१ प्रकृतिको सौम्य रूपको चित्रण	३५
३.२.२ प्रकृतिको रौद्र रूपको चित्रण	३७
३.२.३ प्रकृतिको आन्तरिक स्वरूपको चित्रण	३९
३.२.४ प्रकृतितर्फ फर्क चिन्तनको चित्रण	४१
३.२.५ धातृ र ज्ञान एवम् शिक्षाको प्रतीकका रूपमा प्रकृतिचित्रण	४२
३.३ सौन्दर्यात्मकताका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	४४
३.३.१ इन्द्रिय संवेद्य सौन्दर्य चित्रण	४५
३.३.२ सौन्दर्यप्रतिको उपासना	४८
३.४ निष्कर्ष	५०

परिच्छेद - चार : लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूमा विद्रोहात्मकता र

मानवतावाद

५२-६९

४.१ विषय प्रवेश	५२
४.२ विद्रोहात्मकताका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	५२
४.३ मानवतावादका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	५७
४.३.१ समानतावादी चिन्तन	६०

४.३.२ स्वतन्त्रता चिन्तन	६३
४.३.३ भ्रातृत्व चिन्तन	६५
४.४ निष्कर्ष	६९
परिच्छेद - पाँच : लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूमा रहस्यात्मकता र आध्यात्मिकता	७०-८०
५.१ विषय प्रवेश	७०
५.२ रहस्यात्मकता र आध्यात्मिकताका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	७०
५.३ निष्कर्ष	७९
परिच्छेद - छ : लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूमा साङ्गीतिकता, कल्पनाशीलता, आत्मपरकता र अन्य स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्ति	८१-१०८
६.१ विषय प्रवेश	८१
६.२ साङ्गीतिकताका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	८२
६.२.१ समानान्तरताबाट सङ्गीतको सृजना	८२
६.२.२ अलङ्कारबाट सङ्गीतको सृजना	८५
६.२.३ लय र छन्दबाट सङ्गीतको सृजना	८७
६.२.४ विचलनबाट सङ्गीतको सृजना	९०
६.३ कल्पनाशीलताका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	९२
६.४ आत्मपरकताका आधारमा लक्ष्मी कवितासङ्ग्रहका कविताहरूको विश्लेषण	९८
६.५ अन्य स्वच्छन्दतावादी प्रवृत्ति	१०३
६.६ निष्कर्ष	१०७
परिच्छेद - सात : सारांश तथा निष्कर्ष	१०९-११२
७.१ विषय प्रवेश	१०९
७.२ सारांश	१०९
७.३ निष्कर्ष	११०
सन्दर्भ सामग्री सूची	११३-११८